

Сіткар В. І.

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри педагогіки і психології та інклюзивної освіти
ТОКІППО

Сіткар Н. С.

вчитель початкових класів Тернопільського
ЗЗСО № 13 ім. А. Юркевича

ДІАГНОСТИКА РІВНЯ РОЗВИТКУ РИС ОСОБИСТОСТІ У ЧЕТВЕРТОКЛАСНИКІВ ЗА ТЕСТОМ КЕТЕЛЛА: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Одним з основних завдань формування стратегій психологічного супроводу дітей та підлітків у несталих умовах сучасного трансформаційного суспільства є визначення потенційних можливостей особистісного розвитку в період дорослішання. Серед факторів особистісного розвитку молодших школярів та підлітків значну роль відіграють чинники статевої типізації та гендерно-рольові стандарти, що зумовлюють гендерні відмінності (гендерну ідентичність, гендерну роль, гендерні установки, гендерний стереотип, маскуліність/фемінність тощо) і впливають на характер психічного розвитку та міжособистісних взаємин. Усі ці характеристики є складовими Я-концепції особистості [4].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науковці (А. Богданов, В. Колпаков, А. Самарський, В. Татенко, Т. Титаренко та ін.) стверджують, що складна система особистісного становлення та самоорганізації має необмежену множинність шляхів розвитку у напрямку поступового розширення можливостей особистості (векторів ідентичності) на підставі наявного потенціалу (А. Goodman, Е. Рауне; П. Лушин) [4, с. 40].

Аналітичний огляд результатів наукових досліджень ключових моментів проблеми гендерних відмінностей психічного розвитку особистості (С. Бем, Т. Бендас, Т. Говорун, О. Кізь, О. Кікінежді, І. Кон, Н. Латта, О. Лопухова, В. Сіткар та ін.) підтверджує загальну сформованість гендерної ідентичності на початок молодшого шкільного віку і означає тенденції до її стабілізації в юності.

Узагальнення наукової інформації та досвіду роботи практичних психологів (і зокрема – досліджень Найджела Латти [1]) дозволило скласти таблицю гендерних особливостей розвитку підлітків у динаміці вікового періоду (табл. 1). Через обмеження в обсязі матеріалів друку висвітлено лише гендерні особливості дітей раннього підліткового віку, що добре узгоджується з віковою групою респондентів, які брали участь в дослідженні (23 учні 4-го класу ЗОШ № 13 імені Андрія Юркевича м. Тернополя (13 дівчаток і 10 хлопчиків), травень 2018 р.) [3].

Таблиця 1.

Гендерні особливості розвитку підлітків
(за дослідженням Н. Латта)[1, с. 85-96; 104-112].

Характеристики хлопців-підлітків	Характеристики дівчат-підлітків
Ранній підлітковий вік (11-13 років)	Ранній підлітковий вік (10-13 років)
Невправність, незграбність рухів. Вразливість, нервовість. Поведінка декларується фізіологічними змінами.	Незграбність. Сором'язливість, емоційність, вразливість. На поведінку впливають фізіологічні зміни, зовнішній вигляд і почуття.
Обмежена здатність правильно розпізнавати і демонструвати емоції, попри те, що підлітки більш за все довіряють емоціям. Примітивні форми прояву грубощів.	Обмежена здатність правильно розпізнавати і демонструвати емоції. Дівчата-підлітки схильні до інтриг, порушення моральних принципів.
Починають усвідомлювати існування персонального простору, віддаляються від дорослих (батьків).	Прагнуть незалежності, проте потребують підтримки дорослих.
Конкретизація мовлення: підлітки ненавидять довгі розмови, намагаються спілкуватися лише через справи і виражати свої думки коротко і ясно.	Значущості набуває статусна позиція у соціальній групі, головне для дівчини-підлітка – бути популярною.
Підлітки – прагматики. Вони все роблять останньої миті, оскільки не бачать сенсу робити це раніше	Дівчата-підлітки надто близько до серця приймають значущі події і гостро на все реагують.
Увага зосереджується на розвагах.	Дружба дівчат-підлітків надто емоційна і мелодраматична.

Зазначене вище і стало детермінантою, що спонукала нас досліджувати рівень розвитку особистісних рис у дітей на межі переходу від дитинства до підліткового віку та проаналізувати деякі гендерні особливості їх розвитку.

Мета дослідження. Продіагностувати рівень розвитку рис особистості на межі дитинства та підліткового віку й виявити їх гендерні відмінності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті поставлених завдань заслугоує на увагу дослідження за методикою *дитячий варіант особистісного тесту Р. Кетелла*. Ця методика є оригінальною і спеціально розробленою для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, представляє собою модифікацію, адаптацію стосовно до дітей відомого дорослого варіанту 16-факторного особистісного питальника Р. Кетелла. Тест включає в себе 11 шкал, які відповідають основним рисам особистості дитини. Кожна риса (фактор) може бути як позитивною, так і негативною, причому повна шкала

оцінки від мінімального до максимального пункту складає 10 балів із середнім значенням 5,5 бала. Опис усіх 11-ти особистісних рис через обмеження щодо обсягу матеріалів друку упустимо.

Ця методика дозволяє нам у контексті дослідження отримати емпіричні дані щодо рівня розвитку (низький, середній, високий) різних рис особистості, яка за віковою періодизацією знаходиться на межі між дитинством та підлітковим віком. Тобто які саме риси і який їх рівень сформували у себе молодші школярі, завдяки пройденим першим чотирьом етапам індивідуального розвитку за Е. Еріксоном. Які їх кількісні показники на етапі пройденої адаптації та завершенні соціалізації, з якими соціально-психологічними особливостями вони вступають в підлітковий вік на якому будуть себе ідентифікувати з різними підлітковими субкультурами. Отримані загальні результати за тестом Р. Кетелла подано в табл. 1.

Аналіз даних таблиці засвідчує, що рівень розвитку особистісних рис у хлопчиків і дівчаток майже за всіма досліджуваними факторами є середнім (від 4 до 7 балів). Лише риса ІХ, фактор оптимізм у дівчаток, перевищує середній рівень (бо становить відповідно 8,0 балів), і вказує на високий рівень її розвитку. Зазначимо також, що екстраверсія (7,1 бала) у хлопчиків та незворушність (7,2 бала) у дівчаток лише відповідно на 0,1 та 0,2 бала перевищують зазначену межу 7 балів (табл. 1), що, на нашу думку, не є чіткою підставою зарахування їх до високого рівня.

Для кращої наочності отриманих даних результати дослідження хлопчиків та дівчаток відображено в діаграмі 1.

Таблиця 1.

Середні показники та рівень розвитку особистісних рис у четвертокласників (дитячий варіант тесту Кетелла)

Риса	Середнє		Сігма (σ)		Похибка (m)		Рівень розвитку		Заг. середнє класу	t-критерій Стьюдента
	Хл.	Дівч.	Хл.	Дівч.	Хл.	Дівч.	Хлопчики	Дівчатка		
1. Екстраверсія	7,1	5,4	1,6	1,8	0,50	0,49	середній	середній	6,25	2,43
2. Впевненість у собі	4,2	4,7	1,3	1,2	0,41	0,33	середній	середній	4,45	0,95
3. Емоційна збудливість	4,1	6,5	1,0	1,2	0,31	0,33	середній	середній	5,3	5,3
4. Незалежність	4,0	5,5	1,3	1,8	0,41	0,49	середній	середній	4,75	2,3

5. Розсудливість	5,1	5,0	1,3	2,1	0,41	0,58	середній	середній	5,05	0,14
6. Сумлінність	4,5	3,9	1,3	1,2	0,41	0,33	середній	середній	4,2	1,14
7. Сміливість	4,9	5,0	2,6	2,7	0,82	0,74	середній	середній	4,95	0,09
8. Практичність	6,8	6,9	2,6	2,1	0,82	0,58	середній	середній	6,85	0,09
9. Оптимізм	6,4	8,0	1,3	1,5	0,41	0,41	середній	високий	7,2	2,75
10. Самоконтроль	5,4	4,9	1,3	1,5	0,41	0,41	середній	середній	5,15	0,86
11. Незворушність	5,6	7,2	2,3	1,8	0,72	0,49	середній	середній	6,4	1,83

Діаграма 1. Результати хлопчиків та дівчаток за тестом Кетелла

Для порівняння вибірових середніх величин і для з'ясування чи відрізняються середні значення статистично достовірно одні від одних, застосовано t-критерій Стьюдента. До того ж виходячи з критичного показника t-критерію Стьюдента для заданого числа ступенів свободи та ймовірностей допустимих помилок, рівних **0,05; 0,01**, який для 23 чоловік за таблицею [2, с. 39] дорівнює відповідно 2,08 (для 0,05) та 2,83 (для 0,01), виявлено відмінності між особистісними рисами у хлопчиків і дівчаток за такими факторами як екстраверсія, емоційна збудливість, незалежність та оптимізм. Отримані значення t-критерію подано в табл. 2 (відповідно, показано лише ті, що перевищують допустимий показник для 0,05 та 0,01).

Таблиця 2.

Відмінності між хлопчиками та дівчатками за t-критерієм Стьюдента (Тест Кетелла)

Особистісні риси респондентів (Тест Кетелла)	Критичне значення t-критерій Стьюдента для ймовірності допустимих помилок 0,05 = 2,08	Критичне значення t-критерій Стьюдента для ймовірності
Екстраверсія	2,43	
Емоційна збудливість	5,3	5,3
Незалежність	2,3	
Оптимізм	2,75	

У решта семи факторах (впевненість у собі, розсудливість, сумлінність, сміливість, практичність, самоконтроль, незворушність) відмінностей не виявлено. Бо отримані показники t-критерію є в межах від 0,09 до 1,83 (табл. 1). Це може бути твердженням того, що процес соціалізації сучасних дітей у цьому навчальному закладі (як хлопчиків, так і дівчаток) є уніфікованим і

гендерних відмінностей не виявлено, окрім показника емоційна збудливість (5,3), що перевищує критичне значення для ймовірності 0,05 та 0,01 більше ніж у два рази. Отримані показники емоційної збудливості добре узгоджуються з даними отриманими в дослідженні Н. Латта [1, с. 85-96; 104-112].

Висновки. На досліджуваному віковому етапі онтогенезу процес становлення особистості характеризується двома протилежними тенденціями: з одного боку, встановлюються все більш тісні міжіндивідуальні контакти, посилюється орієнтація на групу, з іншого боку, відбувається зростання самостійності, ускладнення внутрішнього світу та становлення особистісних властивостей.

Питальник Кетелла (дитячий варіант) є універсальним і практичним, бо надає багатогранну інформацію про індивідуальність людини. Проте він діагностує риси особистості, але не мотиваційно-потребову сферу (мотиви, потреби, інтереси і цінності), що вимагає застосування інших методик. До того ж нова реальність епохи постмодернізму (інформаційний етап розвитку цивілізації), сповнена глобальним зростанням технічного та інформаційного рівнів життя суспільства, невизначеністю та не прогнозованістю життєвої перспективи особистості на фоні тривалих емоційних навантажень, висуває все більш високі вимоги до психічного розвитку і зумовлює інтенсифікацію усіх видів діяльності людини [4,с. 40].

Література

1. Латта Н. Пока ваш подросток не свел вас с ума / Найджел Латта; [пер. с англ. М. М. Яблокова]. – М. : РИПОЛ классик, 2012. – 352 с.
2. Немов Р. С. Психология: Учеб. для студентов высш. пед. учеб. заведений: в 3 кн.: Кн. 3: Экспериментальная педагогическая психология и психодиагностика / Р. С. Немов. – М. : Просвещение: ВЛАДОС, 1995. – 512 с.
3. Сіткар Віктор. Гендерний аспект самооцінки особистих якостей у четвертокласників за методикою Дембо-Рубінштейн / Віктор Сіткар // Психологічні виміри розвитку сучасної освіти України в умовах євроінтеграції, 19-20 жовтня 2018 р.: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з нагоди 20-річчя кафедри практичної психології / упорядники Г. К. Радчук, З. М. Адамська, І. П. Андрійчук. – Тернопіль, ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. – С. 66-68.
4. Токарева Н. М. Сучасний підліток у системі психолого-педагогічного супроводу : монографія / Н. М. Токарева, А. В. Шамне, Н. М. Макаренко. – Кривий Ріг, 2014 – 312 с.